

Kritičnost a filosofie / Rozum a kritičnost

Není jiné (lidské) kritiky než kritika rozumová, tj. kritika užívající rozumu. Dějiny evropského myšlení, které se především díky řeckým filosofům vydalo po cestách rozumu a rozumovosti, nicméně stále naléhavěji dokumentovaly jakousi nedostatečnost rozumu a rozumových postupů. To přicházelo velmi vhod všem, kteří ať už z jakýchkoliv motivů chovali nedůvěru či dokonce nenávisť k rozumu. Středověk zvláště ve své druhé polovině ohromně přispěl k rozvinutí pojmovosti a logičnosti myšlení a vytvořil tím (navzdory stále ještě přetrvávajícím předsudkům) mimořádně dobré předpoklady pro novověkou vědu. Sama pojmovost a logičnost v tradičním smyslu však není a nemůže ještě být zárukou plné rozumovosti a rozumnosti myšlení. Kartesiánský racionalismus, sám ne dosti kritický, připravil půdu pro nepřiměřenou, až naivní osvícenskou důvěru v „rozum“, aby tak prokázal, že rozum a naivita se nemusí nutně vylučovat. Přesto se osvícenství stalo vlastně jakoby čtvrtým sloupem evropanství, neboť jeho význam nespočívá v dnes často uváděné nekritické důvěře v rozum, ba až v jakémsi pověrečném spoléhání na rozum. Osvícenství na jedné straně přispělo k posílení do té doby jen velmi slabé důvěry v rozum v nejširších vrstvách evropských společností a tím položilo základy k dnešnímu stavu obecného vědomí. Na druhé straně však ve svém vyústění přispělo novým významným krokem k rozlišení mezi rozumem naivně dogmatickým (a tedy ne dosti rozumným) a rozumem kritickým. Rozum už nemůže být chápán jako jednou daný instrument, ale představuje cestu. Rozum může mít nedostatky, rozum se může mýlit, ale člověk nemá k dispozici žádný jiný prostředek, jak rozpoznat vlastní omyly, než právě rozum, tj. porozumění oněm omylům a pochopení, proč to jsou omyly. Není jiné instance, která může nahlédnout chyby a omyly rozumu než právě rozum sám.

(Písek, 960107-2.)